

Spontánna hovorená komunikácia dospelých na východnom Slovensku cez optiku stratifikácie národného jazyka

Martina Bodnárová, Filozofická fakulta PU, tina.bodnarova@gmail.com

Kľúčové slová: dialóg, národný jazyk, stratifikácia, variety, spontánne hovorené prejavy

Schlüsselwörter: Dialog, Nationalsprache, Stratifikation, Varietäten, spontane verbale Äußerungen

0 Úvod

Predmetom tohto príspevku je charakteristika komunikácie dospelých na východnom Slovensku z hľadiska stratifikácie národného jazyka.

Preberáme tú predstavu o stratifikácii, ktorú, vychádzajúc z J. Horeckého (1979), prezentovali vo svojich prácach D. Slančová a M. Sokolová (1995, 2011). Súhlasne s nimi používame nie pojem *forma národného jazyka*, ale pojem *varieta*. Pracujeme teda predovšetkým s takýmto pojmovým aparátom: *spisovná varieta*, *celoslovenská štandardná varieta*, *východoslovenský variant štandardnej variety*, *východoslovenská subštandardná varieta*, *nárečová varieta*. Fenomény ako slang, argot, žargón, profesijná reč súhlasne s Bosákom (1996) zahŕňame pod pojem *sociolekty* a – podobne ako on i spomínané autorky – ich chápeme ako polovariety (semivariety) prestupujúce v rôznom stupni ostatnými varietami národného jazyka (1996, s. 27).

K charakteristike komunikácie dospelých sa snažíme dospieť prostredníctvom analýzy materiálu reprezentovaného súborom 75 dialógov. K dispozícii sme mali nahrávky a prepisy alebo len prepisy autentických rozhovorov z bežného každodenného života z prostredia východného Slovenska (zhruba 265 strán transkriptov); jeho jednotlivé oblasti však neboli v našom materiáli zastúpené rovnomerne, a to predovšetkým kvôli náhodnosti výberu komunikantov. Najviac ich pochádzalo z okresov Prešov, Trebišov, Michalovce, Košice, ale objavili sa aj reprezentanti miest a okresov Vranov nad Topľou, Sečovce, Poprad a Levoča.¹ Išlo o rozhovory, ktoré sa odohrávali tak v súkromnom (počas cesty autom, na internáte, počas priateľského posedenia alebo rodinnej oslavy), ako aj vo verejnom prostredí (v MHD, v očnej optike, v obchode so suvenírmí, v reštaurácii); boli to prevažne rozhovory dvoch účastníkov, ale vyskytli sa aj dialógy troch a skupinové. Účastníci rozhovorov patrili k rôznym vekovým kategóriám, pričom prevahu mala kategória od 16 do 30 rokov; kategórie 30 – 50 a 50 – 70 rokov boli takmer rovnako početné. Zo sociolingvistického hľadiska je relevantným parametrom aj sociálny status a rola, resp. roly komunikantov, ktoré sú v našom prípade pomerne pestré, a ak k tomu pripojíme aj parameter vzdelanie, tak i relatívne vyvážené. Celkovo v zachytených dialógoch alternovalo zhruba 162 rôznych účastníkov. Z toho polovicu (81) tvorili študenti vysokých, stredných, marginálne i základných škôl, čo ide ruka v ruku s dominanciou vekovej kategórie 16 – 30 rokov. Z ďalších profesií a sociálnych statusov, v pozadí ktorých stojí vysokoškolské vzdelanie, sa vyskytli tieto: kňaz, vysokoškolský a stredoškolský pedagóg, lekár, pracovník v mediálnej sfére, riaditeľ firmy. Ostatné sociálne statusy „tieňovalo“ stredoškolské vzdelanie s maturitou alebo bez nej: robotník, cestár, predavačka, osvetová pracovníčka, resp. organizátorka kultúrno-spoločenských podujatí, vodič autobusu, zdravotníčka, upratovačka, pracovník očnej optiky, barman a čašníčka. Za relevantné považujeme aj sociálne statusy matka/otec a dôchodca/dôchodkyňa.

Svoj výskum spontánnych dialógov z hľadiska stratifikácie sme založili na početných výskumoch hovorenej komunikácie na východnom Slovensku, ktoré sa uskutočnili v posledných desaťročiach, počnúc J. Muránskym (1978, 1982, 2007) a vôbec rozsiahlym výskumom uskutočneným v šesťdesiatych rokoch minulého storočia v rámci celého Slovenska a organizovaným E. Paulinym (2007) až po G. Múcskovú (napr. 1999) a D. Slančovou a M. Sokolovou (1995, 2011). Na pozadí týchto výskumov predpokladáme potvrdenie viacerých základných javov a prvkov príznačných pre štandardnú (najmä jej východoslovenský variant) a (východoslovenskú) subštandardnú varietu, no počítame aj s možnosťou výskytu nových prvkov, ktoré sa budeme usilovať adekvátne opísať, priradiť k zodpovedajúcej variete a interpretovať vo vzťahu k exponovaným sociologicky relevantným parametrom. Domnievame sa, že takto by sme mohli získať celkom seriózný obraz o súčasnej spontánnej komunikácii dospelých na východnom Slovensku, pomocou ktorého azda bude možné lepšie charakterizovať aj jednotlivé typy dialógu vyčlenené našim predchádzajúcim výskumom (Bodnárová, 2011).

Len marginálne sa chceme zmieniť o tom, že rozhovory sme zapisovali podľa pravopisných princípov, fonetickú transkripciu sme použili len ojedinele, napr. v prípade osobitne vyslovených cudzích, prevzatých a nárečových slov, pri hláskach *l* a *ň*, v 1. osobe plurálu slovesa *byť* a pod. Na označenie intonačného priebehu repliky alebo jej časti sme použili značky ↑ pre antikadenciu, ↓ pre konkluzívnu kadenciu a → pre semikadenciu. Krátku pauzu označujeme /, dlhú //, hezitálny zvuk @, dôraz veľkými písmenami, emfázu a predĺženie hlások dvojbodkou, prízvuk apostrofom (ak sa realizuje inde než na prvej slabike), mimoriadne rýchle tempo reči kurzívou. Tučným písmom zaznamenávame časti replík viacerých účastníkov, ktoré prebiehajú súčasne. Nezrozumiteľné miesta označujeme --- ----. Do zátvoriek umiestňujeme hlásky a slová, ktoré sú málo zrozumiteľné a len potenciálne dešifrovateľné.

Ťažiskom nášho výskumu je analýza výrazných (nie všetkých) hláskoslovných javov, morfológie a lexiky². Výsledky tejto analýzy zachytávame v jadrovej časti príspevku, ktorá je rozdelená na tri časti. Hláskoslovné javy a plnovýznamové slovné druhy (okrem adverbíí) opisujeme a interpretujeme osobitne pre východoslovenský variant štandardnej variety (prvá časť) a osobitne pre subštandardnú varietu (druhá časť); neplnovýznamové slovné druhy spolu s adverbiami a tiež lexiku charakterizujeme pre obe variety súčasne v tretej časti.

1 Východoslovenský variant štandardnej variety

1. 1 Hláskoslovie

Na tejto úrovni jazykového systému sme zachytili nasledujúce javy:

- Namiesto vokálu *ä* je vokál *e* (*mesko*, *svety peter*, *naspeť*, *petnas*, *pamet'*; *ale šak tych svetych je to:l'ko:*). Iba v dvoch prípadoch sme zaznamenali vokál *a* (*ale chcem mať svaty pokoj*; *TY: hovado* ↓ *TO: ČO si myslíš* ↓ *to ČO vystrájaš* ↓ *máš kuska rozumu* ↓); tieto prípady vzhľadom na kontext, ktorý sa z lexikálneho hľadiska javí ako (takmer) úplne zhodný so spisovnou normou, zaraďujeme nie k subštandardu, ale práve k štandardu. Domnievame sa, že uvedená výslovnosť „expresivizuje“ kontext, v ktorom dané lexémy vystupujú.
- Rozkolísaná výslovnosť dlhých vokálov v prospech skracovania, neraz aj v rámci prejavu tých istých hovoriacich (*kávu/kavu*; *máš/maš*; *áno/ano*; *taká/taka*). Rozkolísanosť sme spozorovali aj pri výslovnosti *l* (vy *klbil/naplňali*, *nenaplňa ma to*, *pootlkané*), resp. dalo by sa to interpretovať aj tak, že lexéma s výslovnosťou *vy klbil* zapadá do kontextu subštandardu, kým ostatné lexémy sú príznačné pre štandard. Viacero lexém so slabičným *l*, resp. *l* sme v našom materiáli nezaregistrovali.

- Ukázalo sa, že pre východoslovenský variant platí to, čo pre ostatné varianty štandardnej variety – výrazná výslovnosť i-ového elementu po perniciach a po *r* (*pjatok, vjem, rjaditeľ*) a výrazné hiátové *j* v cudzích slovách (*tali'jani, v indiji, s partijou, silvijka, socija'lizmus, inter'vijju, k dispozi'ciji, k fotografijam, expedi'cija, na mi'sijach, do mediji*). Takéto výrazné *j* sa veľmi sporadicky objavilo aj v domácej lexéme *čí* (*na čiju; špekačky su čije; bude úplne jedno čija stužkova to je*).
- Redukcia i-ového segmentu v domácich slovách po konsonantoch *d', t', ň, š* (*náklad'aky, u'ěrky, vychodňari, ko'ěec*). Pomerne často išlo o tie slová a tvary, v ktorých daný jav spozorovala aj G. Múcsková (1999, s. 274), teda: a) v častici *ěe*; b) pri neutrách typu vysvedčenie (*na doučova'ěe*); c) v koncovkách adjektív, pri lexéme *lepš'í* (*taka lepša*); d) v tematickej morfe v kmeni sloviess, často pri slovesách so základom *brať* a pri slovese *pozrieť* (*pozreme sa, zoberem, vyberem, nezabere, na mňa peče toto slnko, koľko to mera, vešam záclonu, som myslel že umrem*). Niekde sa aj v tom istom prehovore objavuje rozkolísaná výslovnosť (*ko'ěec/koniec; ňe/nie*). Osobitne sme si v tejto súvislosti všimli celkový výskyt variantov *ěe/nie* v našom materiáli, pričom sme zistili, že výskyt tvaru s redukovaným segmentom je takmer dvojnásobne vyšší než výskyt spisovného tvaru *nie* (porov. *nie* – 189, *ěe* – 361). Tvar *ěe* takmer úplne prevažuje v dôvetkovej pozícii, resp. funkcii (*i'deme po tetu lydku ↓ či ňe↑; ale to je TAK rýchlo keď si zoberiete ňe↑; ale napríklad sa modlia k svetemu krišto'fovi za: šťasnu ce:stu ňe↑; hej hej šak to po'zname marka ňe↑*).
- Redukcia u-ového polovokálu, dôsledná výslovnosť diftongu *ô* je nahrádzaná jednoduchým *o* (*z mojho, o osmej, nebudem mociť, nemože, pojedme, vobec*). I tu sa objavila rozkolísanosť (*vobec/vôbec, pojdu/pôjdu, môže/môže*). V rámci výskumu sme sa zamerali na celkovú frekvenciu variantov *môže/môže* (do úvahy sme brali, prirodzene, tvary v rámci celej paradigmy slovesa *môcť*) a opäť sme zistili, že jednoznačne dominuje tvar s redukovaným polovokálom (porov. *môže* – 44, *može* – 108).
- Značne rozkolísané je zjednodušovanie konsonantických skupín (*ten ten zámok amboas on už je vlas'ěe taky u'PL'ěe nad tou riekou LO'Árou↓/to z mojej vlastnej izby; popri zamesnan'í/v zamestnan'í; tvoje tote su scestne na'zory*), prevahu však majú tvary so zjednodušenou konsonantickou skupinou (*počas tyž'ěa, už konečne máš prázniny, za šťasnu ce:stu:; a krsný edko↑; ona cela nešťasna*). Zaznamenali sme aj štvornásobný výskyt skupiny *šť* ako *šč* v partikule *ešte* (*musim sa mamky ešče o'pytať pres'ěe; a brat jeho (j)žije ešče ↑*).
- Aj v našom materiáli sa vyskytoval zvukový jav príznačný pre celoslovenskú štandardnú varietu: rozkolísanosť v znelostnej asimilácii (*sme/zme*). Regionálnym kontaktoým javom východoslovenského variantu štandardu je spodobovanie prepozície v spojení s osobným základným zámenom (*zo mnou, z ním, z ňou, ale aj s vami*).
- Rozkolísaná je výslovnosť konsonantov *l'* a *t'*. Pomerne často sme sa stretli s výslovnosťou *velmi* (16 výskytov), menej často *velký, volno, tolko, vela* a iba sporadicky *s ľud'mi, vzhľadom na, panovi rjaditeľovi, kludne, zatiaľ, rozmyšľala, tadial, do polska, vôla, kolko, na chvílu, v neďelu, po dialnici*. Prípady výslovnosti zámenných tvarov *tje, tjeťo* sme zaznamenali 24-krát.
- Asi v 12 prípadoch sme zaznamenali tvrdú výslovnosť spoluhlásky *d'* v konjunkcii *keď* pred slovami začínajúcimi na *j* (najmä tvar *je*), *i* (tvary slovesa *ísť*) a *n*: *keď je to...; keď idem; keď nas niegdo vytopí*.
- K hláskoslovným javom východoslovenského variantu štandardu azda možno prirátať aj ojedinelý výskyt slova s asibilovaným *dz, c* namiesto *d', t'* v prejavoch, ktoré sú

z lexikálneho hľadiska takmer úplne či úplne v zhode so spisovnou normou: *ale ňe že sa ti snivalo ale keď nemožeš zaspať*;

IG: dve silikóny takto tam NAphala↓ **DZive** to bolo ↓

MI: ja som kúzelnik↓

IG: **DZive** to bolo↓ no ale úplne neskutočna záležitosť ↓

- Najmä pri zrýchlenom tempe reči dochádza k vynechávaniu niektorej z hlások slova (*d'e – kde, trea – treba, maa – mala, bue – bude, povedaa – povedala*). Tento jav identifikoval v rámci svojho výskumu hovorenej slovenčiny vo východoslovenských mestách aj J. Muránsky (1978, 1982) a v rámci výskumu hovorenej podoby slovenčiny v B. Bystrici V. Patráš (1995). Patráš hovorí o zániku spoluhláskových zložiek a o vytváraní kľzavého pseudovokalického spojenia.

1. 2 Morfológia

1. 2. 1 **Substantíva.** V našom materiáli sme našli pomerne zaujímavý repertoár oslovení, a to aj napriek tomu, že celkovo sú v dialógoch oslovenia málo používané. Komunikanti sa buď neoslovujú vôbec, alebo im na nadviazanie kontaktu slúžia len deverbatívne partikuly (*počúvaj, počuj, vidíš* a pod.), príp. sémanticky značne vyprázdnené zámeno *ty*. Výrazná absencia oslovení by mohla súvisieť s tým, že v malých skupinách s dvomi alebo tromi účastníkmi pri použití mimoverbálnych prostriedkov (mimiky, gestikulácie) v spojení s deverbatívnymi partikulami je dostatočne jasné, komu je určitá replika adresovaná. Naporúdzi je však aj vysvetlenie, že súčasná komunikácia sa stáva stále viac odosobnenou, pričom oslovenie so sebou nesie náznak zblíženia komunikantov. Najviac oslovení, najmä propriálnych, sme zaregistrovali vo väčších priateľských skupinách (troj- a viacčlenných) a v type dialógu rozhovor – zábava (o typoch dialógu bližšie pozri Bodnárová, 2011). Oslovenia sme usporiadali do niekoľkých skupín podľa spoločných znakov a exponentov:

- a. *Jouži↑*; *a vam sa tak chce ísť Zuzi↑ šak ty jak d'aleko byvaš↓* – nárečové aj nenárečové propriálne oslovenia s interlingválnym vokatívny exponentom – *i*; tieto formy by sme zaradili k štandardu. Ďalšie príklady: maskulínne *Jani* s tvrdou výslovnosťou, *Ďoďi*; feminínne *Viki, Kati, Niki, Luci*. Z apelatívnych by sme sem priradili oslovenie *mami*.
- b. *Samko, Paľo, Jožko, Janičko, Jančo, Lubko, Niko, Kamko; Monča, Silva, Miška, Mirka, Vierka* – propriálne oslovenia v nominatíve, modifikované deminutivizáciou (aj viacnásobnou) alebo inými postupmi. Z apelatívnych: *mamka*.
- c. *Kornel, Nikola, Lucia, Martina, Boris* – propriálne nemodifikované, teda neutrálne oslovenia v nominatíve. Z apelatívnych: *mama*.
- d. *Pudia* – v jedinom prípade sme sa stretli s kolektívnym oslovením oproti predošlým aj nasledujúcim individuálnym osloveniam. Vzťahovalo sa na skupinu priateľiek a bolo použité v type rozhovor – zábava.
- e. *jak pane kaplane↑* - apelatívne oslovenie s tvrdou, „bohemizovanou“ výslovnosťou konsonantu *n* a s vokatívnym exponentom –*e*; toto oslovenie, podobne ako propriálne *Jouži*, sa vzťahuje na postavu kňaza a signalizuje neformálny, priateľský vzťah medzi expedientom (v oboch prípadoch ide o osoby vo veku 18 – 25 rokov) a percipientom (kňazi vo veku 33 – 40 rokov).
- f. *tak pýtala som sa jej reku→ ta TY si doma: and'elku:↑; ja som v minuse and'el* – v oboch osloveniach je použité apelatívum v nárečovej podobe; prvé oslovenie je navyše deminutívum a obsahuje vokatívny exponent –*u* (znak východoslovenského subštandardu), druhé oslovenie neobsahuje žiadnu

vokatívnu morfému, vokatív sa tu v podstate zhoduje s nominatívom. Viacnásobný výskyt oslovenia tohto typu by mohol naznačovať jeho ustálenosť v priestore aspoň časti východného Slovenska. Okrem toho ho možno označiť za hypokoristické; v oboch prípadoch sa vzťahuje na osobu priateľky, môže teda vypovedať o stupni zblíženia priateľiek; avšak dalo by sa uvažovať i o prejave akejsi exhibície, hry či predstierania blízkosti pri použití daného oslovenia (v druhom príklade). Týmto spôsobom by sme interpretovali aj recipročné použitie apelatívneho oslovenia *zlato* medzi dvoma kamarátkami:
A: no a počúvaj a keď ešte nájdeš tam nejakú hudbu: zlato: @ tak @ vieš @
B: zlato @ Nemám Dévéde ervé <pousmiatie>

- g. *srdiečko* – apelatívne, deminutívne, nominatívne oslovenie, výrazne hypokoristické.
- h. *moja, mojko, moja* – tieto apelatívne pronomínálne oslovenia v nominatíve alebo s vokatívnym exponentom *-o* (znak subštandardu), príp. aj s deminutívnosťou sa v poslednom čase dost' preferujú, a to aj medzi ľuďmi, ktorí nie sú vo veľmi blízkom vzťahu, napr. v našich dialógoch medzi kamarátkami, medzi starším pánom (expedient) a mladou študentkou, medzi dievčaťom a matkou jej kamarátky (expedient). Exponované oslovenia by v týchto komunikačných situáciách mohli byť náznakom akéhosi fiktívneho zblíženia alebo náklonnosti, ktorá v druhom a treťom prípade súvisí s uplatnením otcovského a materinského prístupu.
- i. *pani; pani profesorka; pan tréner, pan kaplan; pan Bočák, pan Čigaš; otče duchovný* – rozmanité oslovenia apelatívne s exponovaním sociálnej roly alebo bez neho, apelatívno-propriálne (priezvisko) a apelatívne vokatívne s exponentom *-e*, ktoré tiež exponuje sociálnu rolu komunikanta. Tieto oslovenia sa vyskytovali buď „priamo“ v typoch spoločenská konverzácia a voľný pracovný dialóg (Bodnárová, 2011), alebo „nepriamo“, t.j. v rámci reprodukcie reči niekoho iného, ktorá bola súčasťou nejakej narácie. Špecifické je navonok nepríznakové oslovenie *pani profesorka*, ktoré sa však použitím v rozhovore – zábava a s ironickým zámerom stáva príznakovým.
- j. *zober si mamino uhorku* – týmto apelatívnym oslovením s vokatívnym exponentom *-o* sa obracia manžel na svoju manželku počas jedenia v rámci rodinného výletu. Oslovenie je hypokoristické a vypovedá o vysokej miere zblíženia a zvnútornenia vzťahu manželov ako rodičov.
- k. *a:hoj kočko↓ tak ja už som ťa dávno nevidela↓* - toto apelatívne oslovenie s exponentom *-o* adresuje staršia pani malému dievčatku, dieťaťu svojej známej (použitie daného oslovenia medzi dvoma najmä vekovo nerovnocennými komunikantmi rovnakého pohlavia sme zachytili už viackrát, pravda, len empiricky, mimo výskumného materiálu). Substantívum *kočka* sa v KSSJ (2003) hodnotí ako subštandardné s významom „(pekné) dievča, fešanda“. Domnievame sa, že tento význam je exponovaný predovšetkým vtedy, ak je expedientom oslovenia či pomenovania *kočka* muž; v komunikačnej situácii, ktorej kontúry sme tu načrtli, je daný význam prítomný, avšak trochu zastretý, resp. rozvíja sa tu iná jeho dimenzia než v mužsko-ženskom vzťahu (napr. exponovaná replika pokračuje ďalej tak, že staršia pani opisuje a hodnotí zovňajšok dievčatka, jeho výšku, oblečenie; pozastavuje sa pri fakte, ako dievčatko vyrástlo, odkedy ho nevidela). V mužsko-ženskom vzťahu sme našli toto oslovenie doložené takto:
Muž: kde jdete kočky↑
Žena1: na rande↓

Žena2: vybrali zme sa do ulíc↓

Vidieť, že dialóg sa odvíja iným smerom korešpondujúcim so základným slovníkovým významom exponovaného substantíva.

1. *no martino idzeš* – propriálne oslovenie s vokatívny exponentom *-o* je zasadené do krátkej nárečovej repliky, ktorú by sme mohli pokladať za prienik nárečovej variety do štandardného kontextu dialógu (prirodzene, s východoslovenským variantom), či inak, mohli by sme tu uvažovať o (krátkom) prepnutí kódu zo štandardu do nárečia.

Z ďalších typicky štandardných morfológických javov sme pri substantívach zaznamenali tieto:

- Preferovanie relačnej morfémy *-ami* v inštrumentáli plurálu maskulín (*veverička s farebnými vlasami; končí to koňami; su obkolesene tými krušpanami a buksusami*)
- Deklinácia substantív typu *gazdiná* podľa typu *žena* (*a moja švagrína hovorí*). M. Sokolová túto tendenciu, resp. pohyb hodnotí ako jeden z českých kontaktných javov, ktorý je podporovaný aj situáciou v nárečiach (1995).
- Deklinácia animálnych substantív podľa životných maskulín (*žiarli na psov; lebo psov viacej mam rada jak jeho*).
- Konštrukcia s ateponovaným nezhodným substantívnym atribútom (*mojej kolegyni chlapec; ujovalacova sestra*), ktorú Š. Peciar (1965, s. 63) hodnotí ako jav typický pre hovorový štýl.
- J. Mistrík (1985, s. 507) medzi javy hovorového štýlu zaraďuje používanie látkových substantív v eliptických konštrukciách v pluráli, na čo sme našli unikátny doklad aj v našom materiáli: *lebo teraz musím ----- vyberať a robiť s drevmami do konca prázdnin*↓.

1. **2. 2 Adjektíva.** Objavili sa nekorektné tvary posesívnych adjektív pri kongruencii s neutrami (*tiborove pekelné tempo; martinkine oznamko*).

1. **2. 3 Pronominá.** Identifikovali sme predovšetkým:

- Unifikovaný tvar *oni* pre všetky rody (*jak oni dve tedy*), ale aj opačne – aplikáciu pronominálneho tvaru *ony* na životné maskulína, resp. všetky rody (*ony* [t.j. spolužiaci] *piju*).
- Aglutinované tvary pronomín pri neživotných maskulínach a neutrách majú unifikovanú podobu so životnými (*stalo auto a vletel doňho vlak*), ale aj s feminínami a neutrami (*dala som za nich* [t.j. za šošovky] *šesto korun*).
- Ako český kontaktný jav hodnotíme v zhode s M. Sokolovou (1995, s. 190) používanie príslovkového zámena *tak* namiesto adjektívneho zámena *taký/taká*: *to bol tak krásny nápad; nie až tak neobmedzený*.
- Skríženie dvoch rôznych typov zámen do jedného zloženého tvaru (pronominálna kontaminácia): *nejakysi moderný počítač* [nejaký x akýsi]; *sa zmestí tolko isto ako na...* [takisto x tolko].
- Unikátnym prípadom v skúmanom korpuse bolo kolísanie v rode, resp. porušenie gramatickej zhody vymedzovacieho zámena v rode s nadradeným substantívom: *všetky biskupi*.

1. **2. 4 Numeráliá.** Vyskytlo sa:

- Preferovanie tvaru *jedna* ako základnej formy (*tricatjedna devedesiat; dva plus jedna; tricatjedna zdarma; nula štyri nula nula jedna košice*), hodnotené M. Sokolovou ako výsledok interlingválneho a intralingválneho pôsobenia (1995, s. 190).

- Kolísanie tvarov s kongruenciou a bez kongruencie pri číslovke *dve/dva* (*dve/dva knihy*), resp. unifikovaný tvar číslovky *dva* v spojení so substantívami ženského a stredného rodu (*dva knihy, dva vedra, dva poschodia, dva strany, dva rany do mozgu*), zriedkavejšie opačne – použitie tvaru *dve* v spojení s neživotným maskulínom (*dve tyžne, dve silikóny, boli dve take články, dve ako exempláre*).
- Elipsa neurčitej číslovky (*neskutočne káblov*). Vynechávanie kvantifikujúceho výrazu pri genitíve množstva J. Mistrík zaraďuje k charakteristickým prvkom hovorového štýlu (1985, s. 507).

1. **2. 5 Verbá.** Charakteristickými znakmi štandardu sú:

- Tvary typu *neňi, rozumja, chceju, hraje* ako morfológické kontaktové javy (porov. Sokolová, 1995, s. 190) (*nahraješ si to; ti bratislavčania oni absolútne nerozumja; lebo som vedel že chceju*). V rámci výskumu sme porovnávali celkovú frekvenciu tvaru *neňi* na jednej strane a *nie je, ňe je* na strane druhej. Ukázalo sa, že číselné pomery výskytu týchto tvarov sú približne rovnaké (*neňi* – 26, *ňe je* – 36, *nie je* – 29), badať tu teda rozkolísanosť (*raikonen nie je najlepší futba..hokejista medzi medzi jazdcami formuly jeden; ešte to ňeni vidieť; ta NEňi problem s nimi↓; nie je ňe: že ňe je sneh ako ako ja mam slabe kosti*).
- Vynechávanie gramatickej morfémy v tvaroch indikatívu préterita s explikovaním osobného zámena (*ta ja hned' začala*).
- Jednoslovné spojenia I-ového participia kopuly s adverbium *treba* (*netrebalo sa veľmi pýtať; jedno zadanie trebalo nejake; a to toto jedno zadanie trebalo do konca roka prebrať↑; a tre'baló → @ ňe: ↑ robic @ do:my toto →*).
- Elipsa morfémy *si* (*išiel l'ahnuť; zahráme hru; potom organizmus nemusí na to zvykať; som s ňou volala*).
- Sporadický výskyt tvarov slovesa *môcť* – *možme, môžete*: *na chate u babky si naostro možme dať s mamkou; alebo vy to môžete dodať; no ta keď môžete dať ta vam potom dam; hej ta môžete dačo*.

2 Východoslovenská subštandardná varieta

2. 1 Hláskoslovie

Túto úroveň možno charakterizovať skôr len intenzifikáciou zvukových javov príznačných pre východoslovenský variant štandardnej variety (výraznejšie krátenie až absencia dlhých vokálov, takmer úplné presunutie prízvuku na penultimu, v niektorých prejavoch zrýchlenie priemerného tempa reči, výslovnosť diftongov). Pozoruhodnejšie pôsobí azda iba tendencia posilňovať výslovnosť *l'*, ktorú sme spozorovali v štyroch prejavoch rôznych hovoriacich predovšetkým v tvaroch I-ového participia (*al'e, chcel'i, bol'i, mal'i, del'il'i sme sa, neved'eľi, prosperoval'i, začal'i, cestoval'i, potreboval'i*). V jednom prejave sa unikátne prejavilo zmäčkovanie v cudzích slovách, zjavne vplyvom nárečia (*a:j na domašu: / so spolužiačkami / spoluŽIAKmi / a ja tam budzem patrec jaki su naloženi u alkohol'e*).

2. 2 Morfológia

2. 2. 1 Substantíva.

Znakmi východoslovenského subštandardu sú:

- Datív sg. životných maskulín má namiesto relačnej morfémy (ďalej RM) *–ovi* morfému *–oj* (*to sud prisudil tym lacoj aj gabinoj*);
- Lokál sg. neživotných maskulín (typ *dub, stroj*) má nárečovú RM *–u* (*na cin'teru – v tomto prípade je nárečová už samotná lexéma; pri domu kultury*);

- G pl., A pl. a L pl. majú nárečovú RM –och (*ty ani vlasnych ro'dyčoch nepoznaš; u balerin'koch; po dedinoch; už po spravoch; do to'pankoch; zo za'jacoch; stretol takych ži'vanoch; v očoch; kopu de'och vyspovedal*);
- N pl. životných maskulín má RM –ove (*ta vony tam budu družbove*);
- L sg. feminín má nárečovú RM –oj (*na križovatkoj*);
- L sg. neutra typu vysvedčenie v spojení s nárečovým tvarom ukazovacieho zámena má nárečovú RM –ju (*v tim období*);
- G sg. feminín typu ulica má nárečovú RM –i, resp. –ji (*do nemoc'nici, do ko'tolni, zos tej sla'viji, mojej kolegyni chlapec, do reštaura'ciji, kolo mojej posteli*);
- kolísanie gramatického rodu (*ku botaskom, skúška zo syntaxu*).

2. 2. 2 Adjektíva. Najtypickejšie znaky sú:

- tvary vzťahových adjektív s nárečovými RM (*nam v škole varja moravs'koho vrbca*);
- nekorektné tvary individuálnych posesívnych adjektív (*stankovi krstiny*);
- nárečový tvar komparatívu od rád (*radši*).

2. 2. 3 Pronominá. Vyskytlo sa:

- Nahrádzanie krátkeho datívneho tvaru zámena *si* plným tvarom *sebe* (*dam sebe taku na obč'jansky; ja sebe jednu u'kradnem; a zase sebe infek'ciju dam do oči*).
- Tvary osobného základného zámena 3. osoby s protetickým začiatočným *v* (*von ukladal želé; voni dlho boli spolu; ta vony tam budu druž'bove* – tu je zámenný tvar s protetickým *v* navyše aplikovaný na životné maskulínium).
- Skracovanie tvarov neurčitých a vymedzovacích príslovkových zámen „useknutím“ derivačnej morfémy –o (*ňejak tak bol oblečeny; ňejak nadneseňe; dajak extra; s tym sa dajak nestotožňujem; my sa nijak na tej opekačke ňefotime; nebude to nijak špeciálne gradovať; ale dá sa všelijak ňe↑; ano: to budem prepisovať a analyzovať gramaticky; a inak a tak všelijak*).
- Nárečové tvary adjektívnych pronomín (*lezie po tym*), ktoré porušujú gramatickú zhodu v rode s nadradeným substantívom (*s takima priehradkami*).

2. 2. 4 Numeráliá. Pre východoslovenský subštandard je príznačné:

- Spájanie čísloviek od *päť* vyššie, neurčitých čísloviek a číslovkových opytovacích zámen s N pl. substantív (*petnas uťerky, po šes kusy, peť korunky, nula štyricať eura, sto centy, veľa lanká, koľko trička↑*). Zaujímavosťou v tejto súvislosti je vyjadrenie jednej vysokoškolskej študentky: *ja som konspekty veľa dopi'sala*, kde pôvodne neurčitá číslovka vzťahujúca sa na substantívum nesprávne stojí pred slovesom ako adverbium.
- Hovorová (pozri Peciar, 1965, s. 55) neurčitá nesklonná číslovka *pár* vo funkcii atribútu alebo ako súčasť neurčitej násobnej číslovky má nárečovú podobu *paru* (*o paru dni; ešte paru raz*).

2. 2. 5 Verbá. Za najtypickejšie pokladáme tieto javy:

- Nárečový tvar I-ového participia (*ja som prišol a knihy su tak jak...; tam kde som bul*).
- Použitie nárečovej gramatickej morfémy v tvaroch 1. osoby singuláru indikatívu préterita (*strelil mi ju*).
- Substitúcia minulého kondicionálu prítomným (*keby si tu bol ta by si videl*).

- Nekorektná, zrejme nárečová modifikačná morféma v rôznych tvaroch perfektíva *urobiť* (sú **zrobené** pútavo; nech im tu **zrobja** jeden pruh; žeby ti taku kuklu **zro**bila).
- Nárečová relačná morféma v tvare trpného prídavia (bolo poje'deno; abo bude trošku nama'zано).
- Prefigované a negované tvary I-ového participia slovesa *ísť* (pošiel som dovnútra; neišli sme).
- Hlásoková zámena v koreňovej morféme slovesa *vyjsť* (vyndeš, resp. vyňdeš).
- „Useknutie“ časti tvaru I-ového participia *mohol* (ty si ju **ňemoh** chytiť).
- Nárečové tvary imperfektív s modifikačnou morférou –ov- namiesto –áv- (**obehuje; obehuj** ho; **ňemože obehovať**; **vysypuješ; vyrezuju; aj s tým sa povymazovali** dajake programy).
- Nárečová podoba slovesa *vedieť* – *znať*: o: pani **znace** co↑ nepozeral som.

3 Východoslovenský variant štandardu a východoslovenská subštandardná varieta

3. 1 **Adverbiá.** Nárečové príslovky sú zrejším znakom subštandardu: *doobedu, od obedu, to už doraz, bude ju kus prekryvať, ta to duplom, dajte mi ho het, tesko takoj naproti, ta už mam dojsc; bars zlaty bol.*

Ako interdialektizmy hodnotíme lexémy *ňeska*, resp. *dňeska* (48 výskytov) a *furt* (30 výskytov) (porov. Slančová – Sokolová, 2011, s. 349);

Isté rozpaky vzbudzuje hodnotenie adverbialných lexém *fajne* a *dzivo*. Adverbium *fajne* možno azda interpretovať ako odvodené od nesklonného adjektíva *fajn*, ktoré Peciar (1965, s. 53) zahŕňa medzi prostriedky hovorového štýlu; potom by aj adverbium *fajne* mohlo mať status kolokvializmu, pričom na základe skúmaného materiálu a vzhľadom na kontexty, v ktorých sa vyskytovalo, by sme ho označili za prvok východoslovenského variantu štandardu. Podobne vnímame i adverbium *dzivo* s asibilovanou hláskou. Vzhľadom na expedientov (študenti) by sme ešte uvažovali o zaradení medzi tzv. novšie slangizmy.

3. 2 Neplnovýznamové slovné druhy

3. 2. 1 **Prepozície.** Zachytili sme pomerne bohatý repertoár relevantných javov:

- Používanie prepozície *do* v smerovom význame (*ja idem do lekara; prišla do nás na nákup; išli do doktora rovno; kde ideš teraz niko↑ do katky*).
- Nenáležitá vokalizácia predložky *k* (*ku/gu*) pred zámennými aj substantívnymi tvarmi (*gu tym o'bytnym automo bilom, gu strojom, gu pastierom, ku svojim prorokom, ku nám, ku zu'barke, gu tomu obedu, gu milošovi, gu práci*). Zriedkavejšia je opačná tendencia, t.j. nevokalizovanie predložky tam, kde by to bolo žiaduce (v štvrtok). Tento jav by sme podľa kontextu hodnotili ako znak štandardu alebo subštandardu.
- Variantné používanie vokalizovanej prepozície *zos/zo* (*budeme sa rozprávať zajtra zos s tým; bol v reklame zos zo stašakom zos tej slaviji z košic* – v uvedených prípadoch dochádza až k zdvojeniu prepozície, čo zrejme súvisí so snahou hovoriacich o autokorekciu; *žena zos cerou*). Tento jav zaraďujeme skôr k východoslovenskému subštandardu.
- Veľmi pravidelne sa ako komponent (aj východoslovenského variantu) štandardnej variety vyskytuje predložkový inštrumentál substantíva s predložkou *s* namiesto bezpredložkového inštrumentálu: *ísť s bicyklom, s priborom by sa lepšie jedlo, ešte stale žijem s tou skuškou*.
- Nespisovné predložkové väzby a kontaminácie rekcie považujeme za príznak východoslovenského variantu štandardu: *prídem za polhodinu, za peť jedna; to je taky*

prvy znak k tomu aby...; k tomu je to najpodobnejšie; k čomu to je↑; medzi zubami mi chodil; my pozerame na televizor; aby na rok zarobil viacej; mimo toho; poslednu dobu už nebol problem; som z toho spokojny; zima mi je na nohy; pre ten film mu kedy pôjdeme↑; sme sa ju nepýtali že či videla; ja sa do toho vyznam. Viaceré z uvedených príkladov patria k českým kontaktným javom (porov. Sokolová, 1995, s. 191).

- Používanie prepozície *u* namiesto *v* v lokáli (*u starej optike*) a nárečovej prepozície *kolo* namiesto *okolo* (*postupal som kolo neho; ja byvam kolo cintorina; prechádzal kolo mojej posteli*) hodnotíme ako komponenty východoslovenského subštandardu.

3. 2. 2 Konjunkcie. Častým javom je kumulácia konjunktív, resp. spájacích prostriedkov. Ide o jav príznačný pre spontánny hovorený prejav, preto ho pokladáme za znak štandardnej variety. Príklady: *ale som sa pytala že ako sa to číta; nejde o to že na akej škole učíš; čakám že vy mi povieť že čo chcete; a sa spýtam či.. keď tam náhodou budú že či nepotrebujú dakoho; chcela sa opýtať že či tu postaví optimu; si zapísal že čo by sa mohlo zmeniť; monika ťa poverila že aby si našiel... .* Ako vidieť, konštantnou prepozíciou pri opakovaní je konjunkcia *že*, pričom si dovoľujeme vysloviť hypotézu, že to v mnohých prípadoch súvisí so spôsobom reprodukcie a citovania reči iných (porov. aj predchádzanie verb dicendi týmto spájacím prostriedkom).

Status interdialektizmov majú konjunkcie *bo, abo* (porov. Slančová – Sokolová, 2011, s. 349): *keby dali trochu viac peňazí bo to málo; nemate kečup abo dačo take↑; šak ja som tam už bola trikrat / abo štyri*; Konjunkcia *abo* pomerne často stojí spolu so zámenom *čo*, resp. *co* v dôvetkovej pozícii na konci repliky: *a to dam ceruzkou abo čo↓; ale nijake nove značky ňe su abo čo ňe↑; stano (mu) hodi asi do: torysy abo co*. Podobne sa ako interdialektizmus správa konjunkcia *jakeby*: *to jakeby ti spaľovalo; jakeby neviem skade prišiel; jakeby plaľvalo*.

Za komponent východoslovenského subštandardu pokladáme použitie zámeného spájacieho výrazu *dokedy* namiesto konjunktív *kým, pokým, pokiaľ*: *spim až dokedy budík nezvoni*.

3. 2. 3 Partikuly. Ako interdialektizmy interpretujeme – v zhode s predošlými výskumami hovorenej slovenčiny na východnom Slovensku (1995, 2011) – partikuly *ta, šak, das*. Partikula *ta* bola v skúmanom materiáli veľmi frekventovaná (296 výskytov), neraz fungovala ako expletívne alebo kontaktné slovo (*ta chápeš mne to treba najneskôr odovzdať v pijatok; ta tehotna je ňe↑; no ta keď máte dačo*) Výrazné zastúpenie mala aj partikula *šak* (167 výskytov), ktorá sa správa ako adverbatívny prostriedok, a to najmä v dvoch typoch dialógu – v argumentačnom rozhovore a v rozhovore – rada (o typoch dialógu bližšie pozri Bodnárová, 2011). Tu sa vyskytuje pravidelne či takmer pravidelne spolu s niekoľkými inými spojkami a časticami, napr. *šak ono, no šak, no a šak, ale šak, ta šak*. Hojný výskyt partikuly *šak* v spomínaných typoch dialógu zrejme súvisí s argumentatívnym a explikatívnym spôsobom rozvíjania témy (expanzie témy), ktoré sú v týchto dialógoch dominantné.

V skúmanom materiáli – ale aj mimo neho, iba empiricky – sme spozorovali používanie „skrátenej“ partikuly *prikład* namiesto *napríklad*, a to najviac v prejavoch, ktoré by sme hodnotili ako subštandardné: *a to tak kazal že: / prikład / vid' našho joužika*. Domnievame sa, že používanie tohto tvaru súvisí so slovnodruhovou zámenou partikuly *napríklad* a substantíva *prikład* vo vedomí komunikantov.

Už v rámci hláskoslovia sme sa zmienili o striedmom výskyte partikuly *ešte* v podobe *ešče* ako o komponente východoslovenského variantu štandardu (*brat jeho žije ešče↑*); inú, už nárečovú podobu tejto partikuly *ešči* (porov. Buffa, 2004, s. 73) pokladáme už za východoslovenský subštandardný komponent (*ta to ešči do mojej*).

Pozornosť vzbudzuje aj partikula, resp. konjunkcia *takže*, ktorú sme 35-krát zachytili v podobe *taže* (*no taže tak; taže keď pridem na telku...*). Táto podoba a jej používanie sa javia ako ustálené, preto by sme tvar *taže* neinterpretovali len ako vyššie spomínané zvukové javy typu *trea*, *bue* založené na vypúšťaní niektorej hlásky vnútri slova, čo sa, aj vzhľadom na frekvenciu, ukazuje ako nesystémové, aktuálne, vzniknuté tu a teraz. Naš materiál navyše ukázal, že partikulu *taže* by bolo zaujímavé všímať si na pozadí niekoľkých ďalších formálne podobných partikul, ktoré sa azda dajú interpretovať ako kompozitá pozostávajúce z partikuly *že* (prevažne stojí na druhom mieste) a nejakej inej partikuly, prípadne záměna: *ževraj*, *kebiže*, *možnože*, *ibaže*, *d'eže*, *veruže*, *veraže*, *ňeže*, *praveže*. K písaniu týchto partikul dovedna a k ich interpretácii ako kompozít nás nabáda predovšetkým ich splývavá výslovnosť. Niekoľko príkladov: *veraže ho zastavili*; *možnože to mám zle*; *lebo by to bolo úplne o inom kebiže si tam chodila a vôbec ťa to nebaví*; *dobru mám pamet ževraj*; *že tak musí praveže chytiť*.

Partikulu *taže* sme neraz objavili v dôvetkovej pozícii, stojacu samostatne a sprevádzanú semikadenciou: *ale vieš že ja si doma furt dačo cvičím taže*→; *ňe na žlčnik taže*→; *a my akože take vzťahy ne'mame dajake len take na'silne*→ *no taže*→. Vnáša do kontextu sémantický odtienok zhrnutia, sumarizácie, rekapitulácie povedaného; signalizuje sumarizáciu, hoci sa aj sumarizácia nerealizuje, ako v uvedených príkladoch.

Ojedinele sa v skúmanom korpuse vyskytli nárečové partikuly **ozda**, **vera prisam**, **naj** (*no a naj tancuje*), **sluchaj** (*ty si veriš človeče sluchaj*), **može** (*može aj skôr*), **hejže** (*martinka vy sce malí dva čer'vene hejže*↑) ako komponenty substandardu a **jakže** (*viem jakže*↑) ako interdialektizmus.

3. 2. 4 Interjekcie. Viackrát sa v skúmanom materiáli objavil prvok **ni** v spojení so zámenami (*tu ni, toto ni*), adverbiami (*teraz ni*) alebo citoslovcami (*aha ni*), ktorý F. Buffa (2004, s. 173) kvalifikuje ako nárečovú interjekciu s intenzifikujúcou funkciou upozornenia či ukazovania. D. Slančová odporúča zaradiť ju k interdialektizmom.

3. 3 Lexika

Lexémy vyabstrahované z dialogického materiálu sme zoradili do niekoľkých skupín: interdialektizmy, české kontaktné javy, kolokvializmy, slangizmy a profesionalizmy, anglicizmy a germanizmy, nárečové lexémy.

3. 3. 1 Pravidelne a s vysokou frekvenciou sa v skúmanom materiáli vyskytovali lexémy, ktoré môžeme na základe doterajších výskumov (porov. najmä Slančová – Sokolová, 1995, 2011) označiť ako **interdialektizmy**. Okrem vyššie spomínaných adverbíí (*ňeska, furt*), partikul (*ta, šak, das*), konjunkcií (*bo, abo, jakeby*) a interjekcie *ni* ide o pronomíná **toten/tota/tote/toti** (*toten europreakaz; na totych; totie skripta*), **jaky** (*z jakej šunky; jakych prijateľov; drevačky či jake*), **dajaky**, **d'e** (*no a d'e*↑), partikulu **jako** a tiež o lexému **jak**, ktorá môže mať platnosť záměna i konjunkcie. V našom materiáli mali tieto interdialektizmy vždy vyššiu frekvenciu než ich spisovné náprotivky, resp. varianty, napr. *jak* (pron.) – 106 výskytov / *ako* (pron.) 65 výskytov; *jak* (konj.) – 129 / *ako* (konj.) – 71; *jaky* – 52 / *aký* – 19. Výnimkou bola len dvojica partikul *ako – jako* a dvojica neurčitých pronomín *dajaký – nejaký*. Spisovná partikula *ako* je nepomerne frekventovanejšia (144 výskytov) než lexéma *jako* (5 výskytov), ktorá sa vyskytuje výlučne v „nižších“, teda substandardných prejavoch, kým partikula *ako* je typická skôr pre štandard, resp. dostatočne vyhovuje obom varietám, zatiaľ čo *jako* len substandardnej variete. Pokiaľ ide o dvojicu pronomín, celková frekvencia je vyššia pri záměne *nejaký* (158); *dajaký* má celkovo len 90 výskytov. Avšak ich distribúcia v konkrétnom prejave je približne rovnaká, či inak, v konkrétnom prejave sme spozorovali takmer pravidelné striedanie týchto záměnných tvarov. Navyše, ak na stranu adjektívneho záměna *dajaký* pridáme ďalšie analogické tvary *daktorý, dakto, dakedy* a najmä *dačo* (frekvencia tejto skupiny v našom materiáli je 133), zistíme, že neurčité záměná

s komponentom *da-* sú oproti tvarom s komponentom *ne-* jednoznačne viac preferované. Eklatantnou ukážkou toho môže byť krátka replika z dialógu medzi matkou a synom: *ta dačo chlieb dajaký s dačím*.

3. 3. 2 Spomedzi **českých kontaktných javov** (bližšie o nich pozri Sokolová, 1995) sa v skúmanom korpuse transkriptov vyskytovali:

- a. **spisovné hovorové lexémy k slovenským neutrálnym výrazom:** *napadnúť* namiesto *prísť na um, vadiť* namiesto *prekážať* (*hej ale ralf mu tam vadi*);
- b. **spisovné lexémy s príznakom archaickosti:** *trebárs* (*trebars tak*), *zdarma* (*tricatjedna zdarma*);
- c. **nepisovné subštandardné lexémy:** *blbý, blbo, blbosť* (*do tretej v noci sa učila nejake bl'bosti; lebo blbe ani nečakam že mi od'piše bo blbo nie je*); *chudokrvný* (*som chudoKRVna*); *makať* (*a oni začali makať na tom telo ako objekt*); *ňeňi; sranda, srandovný, srandista* (*vy si robíte zo mňa srandu; šak horňak taky srandista; že to ňe su take že srandovna chyba hej↑*);
- d. **nesprávne a z hľadiska spisovnej slovenčiny nefunkčné lexémy:** *bedňa* (*neadoruj bedňu*); *hmoždenka* (*bude treba hmoždiny silne do pod'lahy*); *klud, kludný, kludne* (*nech je noha v kl'ude, on je taky kl'udný; kl'udňe si vybavte*); *rohlík* (*daju si KA:fe zjedja rohlík*).

3. 3. 3 Nezanedbateľné boli **kolokvializmy**, ktoré vznikli rôznymi slovotvornými postupmi, predovšetkým univerbizáciou, deriváciou, resp. univerbizáciou v spojení s deriváciou a akronymizáciou:

- a. s typickým sufixom *-tko* (*tla'čičko čoko milch; všelijake tie st'ahovatka;; a my tam mame vieš tie take hrkatky*);
- b. so sufixom *-čko, -čka* (*kavepečko, estevečka*);
- c. so sufixom *-ka*, resp. v pluráli *-ky* (*baterka, šiltovka, asfaltka, sanitka, zubárka, generálka, silonky*);
- d. so sufixom *-ak/-ák* (*foťák, vodičák, naklad'ak*).

3. 3. 4 **Slangizmy a profesionalizmy**. Išlo najmä o lexémy z tematických oblastí škola (základná, stredná, vysoká), vyučujúci, rôzne problémy mladých ľudí, teda hlavne o študentský a mládežnícky slang. Slangizmy boli utvorené rozmanitými postupmi, najviac však univerbizáciou, deriváciou, akronymizáciou, substantivizáciou, odsekávaním, metaforizáciou, metonymizáciou a tiež tzv. transferačnými postupmi (bližšie o nich pozri Odaloš, 1996).

Viacere slangizmy utvorené univerbizáciou na základe akronymizácie a v spojení s deriváciou boli pomenovaniami príslušenstva a súčastí počítača (*počko* [=počítač], *večko, ervéčko, ečko, vífíčko, inštalacky*). Je to celkom logické, pretože počítače, počítačová technika a problémy s počítačom bývajú témou pertraktovanou v dialógoch veľmi často, najmä vo vekovej kategórii 15 – 30 rokov. Lexéma *béemvečko* je silno spätá so záujmovou oblasťou šport – formula 1 alebo s automobilovou dopravou vôbec. Slangizmus *vecko* zasa ukazuje tendenciu ku kolokvializmom (jeho používanie sa rozširuje na rozmanité komunikačné situácie a komunikantov rôzneho veku i sociálneho statusu). O slangizmoch *esemeska, icečko* a *ečka* (=eurá) možno azda konštatovať to isté. V podstate všetky vymenované slangizmy svojím charakterom i frekvenciou sú výrečným jazykovým svedectvom o súčasnom technickom pokroku a jeho rýchlosti.

Pomerne veľa slangizmov bolo utvorených deriváciou pomocou prípon *-ka* (*telka, výška, Kalvarka, normalka, galerka, nohavka, zmrzka, kamoška, babenka, kondička, opekačka, momentka, diplomovka, zápočtovka, seminárka, švočka, kopírka, džender meračka, poštovka*), v plurálovej podobe s *-ky* (*orbitky, kusovky, guľašovky, narodky*; názvy častí odevu a obuvi – *botasky, šľapky, elast'aky, bombard'aky*), *-ko* (*decko, oznamko, gymko*), *-ák/-ak* (*par'ak, intrák, foťák, plyšák*). Ako vidieť, ide o veľmi rôznorodé lexémy, niektoré možno

priradiť k študentskému slangu či profesionalizmom z oblasti školstva veľmi priamo a jednoznačne (*výška, diplomovka, seminárka, kopírka, oznamko, gymko, intrák*), iné len voľne (*narodky, parták*), pri ďalších badať tendenciu k nadobudnutiu statusu kolokvializmov (*telka, zmrzka, decko, orbity, kusovky*), prípadne – skôr opačnú – tendenciu k okazionalizmom (*gulášovky = sáčkové gulášové polievky; poštovka = PSČ*).

Je celkom zaujímavé, že v skúmanom materiáli sa popri spomenutých i ďalších profesionalizmoch a slangizmoch z oblasti školy a školstva, ktorých expedientmi sú študenti vekovej kategórie 15 – 30, príp. 35 rokov a ktoré vznikli rôznymi slovotvornými postupmi (*študijné, skúškové, štátnica, slovenčinár, slovenčina, základná, stredná, priemyslovka, jazykovka, stužková, domáca, školská, pracovny, tanečná, pracovné, telesná, výtvarná, triedny, občiansky*), veľmi často používali – a to aj v neoficiálnych komunikačných situáciách v rámci tzv. voľného pracovného dialógu – aj ich neutrálne spisovné pendanty, resp. iné neutrálne spisovné lexémy, ktoré mávajú slangové synonymá (*počítač, diplomová práca, profesorka, učiteľ, internet, stredná odborná škola, vysoká škola, internát, maturity, predmaturity, fyzika, chémija, bijológija, študent, autobus, kamarát*).

Rozšírená je aj prípona *-ina*, ktorou sa tvorí až synonymický rad slangových pomenovaní pre neutrálny výraz *hlúposť, nezmysel: robila jak furt koniny; totálne somariny; to je taká kravina*.

Odsekávaním, pri ktorom odpadá prvá časť pomenovania, vznikli slangizmy a profesionalizmy *bus, net, web, mejl*; takýmto spôsobom interpretujeme aj lexémy *optika* (ako pomenovanie miesta, kde sa predávajú okuliare a iné očné pomôcky, s elipsou adjektíva „očná“) a *kola* (s elipsou „coca“). Príkladom na opačné odsekávanie by azda mohol byť slangizmus *fitnes (veľa cvičila vo fitnese)*.

Doklad na bezpríponové utvorenie slangizmu sme našli len pri lexémach *ciga, cígo*.

Transferačnými postupmi, konkrétne prebráním z češtiny, boli utvorené lexémy: *segra, brácho, holky, kočka, týpek; zbalit' si švestky; daniel jak tančil*↑;

O metaforizácii a metonymizácii založenej na dejovej podobnosti či súvislosti uvažujeme pri týchto slangizmoch: *som sa na to vybodol; vyrezat' flášu; zhúkat' niekoho za niečo; oni to cva kaju; zacvakne dve stovky; veľmi ti lepilo*↑; *študijné ho ukážkovo zmrvilo; čo im praska na čisto*↑; *potom ešte odchytil and' rejku vele' sovu; zabil (to); ženska sa mi tam za chrptom zosypala; naše baby sa režu; ktorý tanec ťa tak najviac ako / tak že / že chytí*; Podobný spôsob utvorenia predpokladáme pri výraze, resp. predložkovom spojení substantíva *do bludu*. Používa sa ako kvantifikátor v spojeniach so substantívami (*nafty do bludu; hlinika do bludu*). Zdá sa, že je možné interpretovať ho ako slangový výraz príznačný pre východoslovenský subštandard.

Za tradičné slangizmy možno pokladať tieto lexémy zo skúmaného materiálu: *jaky je hic; mať veget; som sa s tym doteraz kašlal; raz jej rupnu nervy*. Ako tradičné ich hodnotíme najmä preto, lebo sú (už) zachytené v Slovníku slovenského slangu z roku 1993; dá sa povedať, že za osemnásť rokov sa tieto jednotky už značne ustálili. Ako nové, slovníkovo ešte nezachytené slangizmy hodnotíme napr. lexémy: *haluz je s priklonkami a tymi predklonkami; ale že buduci ročník bude zápočet hustý; ináč ten meg evan to je dost' husté; celkom v pohode; je to divné; to je choré; chorý svet; ona je strašny vedecky pracovník; som hrozne rád; ta on hotovy bol; nejaké pivko dáme; poriešime to; paráda; super; ty vole, ty kokos, ty kokso, ty brd'o*. Uvedené lexémy majú výraznú expanziu, sémantika niektorých z nich sa postupne vyprázdňuje a klesajú na úroveň módnych výrazov až klišé. Niektoré vystupujú v úlohe evaluatívnych výrazov a používajú sa vtedy, keď treba vyjadriť hodnotenie niekoho alebo niečoho, svoj názor, zaujať hodnotiaci postoj. Domnievame sa, že tu možno uplatniť zistenie či postreh, ktorý formulovala M. Imrichová (2007, s. 159) v súvislosti s expanziou slangových anglicizmov u slovenských tínedžerov, a to, že „nadaživaním týchto výrazov sa zužuje slovná zásoba“ a v prípadoch, keď by sa žiadalo takpovediac „kreatívne“ hodnotenie či

vyjadrenie autentického osobného a individuálneho postoja, komunikanti „si vystačia (...) s vágnym hodnotiacim výrazom“.

Napokon možno povedať, že tieto lexémy sú súčasťou celoslovenskej podoby štandardnej variety.

3. 3. 5 **Anglicizmy.** Za lexémy zapadajúce skôr do štandardnej variety považujeme – podobne ako D. Slančová a M. Sokolová (2011, s. 348 – 349) – tie anglicizmy, ktoré sa používajú vo forme citátov: *ale ináč nič furt len fjučring dajaki didžeji a neviem čo; byť okej; hej taže už teraz viete kto bude vymazávať komp; no asi nie / ona / pokec forever; ale: že bol bizi a že nemal ča:s; to nemá byť čet.* Adaptované uplatnenie anglicizmov hodnotíme už ako znak subštandardu (už *finišujeme* už *finišujeme*; *sadla si za kompik a mi hovori; potom sme museli cely kompik reštar'tovať*).

Podobný náhľad uplatňujeme aj pri **germanizmoch**, ktoré sme našli viacnásobne prítomné prakticky len v jednom prejave tematicky zameranom na pobyt hovoriaceho v Nemecku, prípadne ešte v prejave týkajúcom sa nemeckých pretekárov formuly 1, bratov Schumacherovcov. V tomto materiáli sme našli doložené len „citátové“, nie adaptované germanizmy: *oni oni nemci sú pe'danti↓ oni→ / oni keď od 'siedmej @ za'čiatok pra'covnej smeny a do de'viatej→ do prvej pre'stavky↑ tak tak arbeit↓ / robiť↓; to bolo niejake→ / n(i)ejake šva biše→ / čo ja viem čo↓; oni si SADnu→ daju si KA:fe→ zjedia rohlik alebo da..kto čo↑; inak takto že oni mali wochen'ende to je koňec tyžňa:;*

- Ma: aby odla'kali ľudi ta strčia tam šuma'chera a→
FB: trebars tak↓
Iv: N!cht pointe↓

3. 3. 6 Východoslovenské **nárečové lexémy** možno ešte slovnodruhovo špecifikovať ako substantívne (*cinter; bicigel' – pri tejto lexéme badať v dialógoch rozkolísanosť bicigel'/bicykel; čili aj s poprom; s kvitkami; na stul; desky; denka; kurče; s kolbasami; stretol takich živanoch; rusnačina; jak na ša'lenych*); adjektívne (*rusnacke*); pronominálne (*čom si si dala taki nik; po tade; tedy jak zme boli; tel'o vina; kupovali zme toto tvojo; do laboratorija s nama pošla; ta ja vam tu budem piecť šicko/všicko možne; stamade, stamad'; nač tu slúži ten program*); verbálne (*ti to spakuje; ukusil ma; pratat' niečo [vo význame upratovať]; pytala jarku [vo význame prosila]; jej len toto smakuje; vyčuchajte si ich; umirala som pri nej; nikdy som nebicigel'ovala; my by zme ho ošalili [vo význame oklamali]*); trpné prídavné *kúpené (to su kupče↑)*.

4 Záver

Kým jadrová časť tohto príspevku prezentovala výsledky výskumu spontánnych hovorených prejavov dospelých na východnom Slovensku z hľadiska stratifikácie národného jazyka takpovediac systémovo a vertikálne (typické komponenty jednotlivých variety), v záverečnej časti by sme chceli tieto výsledky zhrnúť skôr horizontálne. Inými slovami, pokúsime sa naznačiť, ako sa jednotlivé variety správajú priamo v dialógu.

Analýza korpusu dialogických textov ukázala, že v súčasnej spontánnej komunikácii dospelých na východnom Slovensku sa najviac využíva východoslovenský variant štandardnej variety; popri ňom, avšak menej často, celoslovenská štandardná varieta; ešte nižšie zastúpenie má východoslovenská subštandardná varieta; a napokon, najzriedkavejšie sú (takmer čisté) spisovné prejavy. K takýmto prejavom (vyznačujúcim sa napr. dôslednou realizáciou kvantity aj prízvuku, slabičného *í*, spoluhláskových skupín, absenciou interdialektizmov, syntaxou blízkou písaným prejavom a pod.) inklinujú predovšetkým komunikanti, ktorí pôsobia v mediálnej sfére alebo ako osvetoví pracovníci či organizátori rôznych kultúrnych podujatí, príp. recitátori, teda ľudia, ktorí intenzívne a profesionálne pracujú so slovom, najmä hovoreným. Ich prejav je veľmi kultivovaný nielen

v inštitucionálnom type dialógu, čiže v oficiálnej komunikačnej situácii, ale aj v súkromných polooficiálnych, niekedy aj v neoficiálnych prejavoch. Snahu o uplatnenie spisovnej variety, ktorá sa však realizačne blíži skôr k celoslovenskému štandardu, badať u pedagógov, tak vysokoškolských, ako aj stredoškolských, a to najmä u tých, ktorí vyučujú slovenský jazyk. Tiež sme ju spozorovali u komunikantov, ktorí pochádzajú z východného Slovenska, no istý čas žili, pôsobili či študovali na strednom alebo západnom Slovensku. Niekoľko ukážok:

- MB: a len v trebišove či aj **nao'kolo**↑

KA: **nie nie nie** ňa okolí↓ ja mám michaľany: brezinu: zemplínsku teplicu: @ kazimír→ proste <MB: aha↓> tamto hore→ <MB: hej hej hej↓> veľké ozorovce MAlé ozorovce

DArgov **BA**čkov **VI**šňov **PA**Rchovany **DV**Orianky **SE**čovce→ ≈

MB: **jaja:j** ↓

≈KA: takže je toho dos↓ @ treba treba chodiť a šľapať na tom aute↓

MB: @h:m↓

KA: v čase v nečase a prídete do VŠElijakých domácností so všelijakými ľuďmi→ sa stretnete no→ <MB: ta→> Ale proste jednoducho aj toto (niekto musí robiť↓)

MB: musí aj toto no↓

KA: nenapĺňa ma to ale→

MB: <skok do reči> ešte dobre že dačo take JE no↓ ja by som tak poveďala↓

KA: no viete čo pre tých pre tých chorých a pre tých pribuzných→ ja si myslím že to je úžasné pretože predstavte si imobilného pacienta→ s ťažkými deku'bitmi↑ a: chodiť denne denne alebo trikrát do týžňa **Čakať na sanitku**→ NAKladať VYkladať NAKladať proste≈

(hovoriaca KA – žena, vek približne 50 rokov, pracuje ako zdravotníčka, ale pôsobí aj ako organizátorka kultúrnych podujatí v okrese Trebišov)
- B: nie: nie nie↓ cítila si iróniu v hlase↑ nie nie:→ úplne vážne↓ som veľmi rád že tam robím→ ale bolo mi ľúto lebo: // nebola iná možnosť→ skončil som vysoku školu:→ @ robil som v sečovciach som učil→ a nedovolili mi oficiálne ukončiť vysokú školu:↑ / viac menej to študijum mi umožnili iba popri zamestnaní čo sa NEdalo→ @: vzhľadom na okolnosti a: a čo ma vlasne čakalo→ takže→ kch som išiel do košíc→ // v košiciach som si povedal po dvoch rokoch že NEdá sa to→ pretože sú obrovské náklady→ a bla bla bla:→ zdôveril som sa tomu panovi riaditeľovi→ a pan riaditeľ / mi zvýšil o tolko PLAT→ v Osobnom HODnotení→ že kvázi za za to cestovné↓ ale to je v podstate iba kompenzácia toho cestovného↓ / teraz som spokojný→ pracujem v meste ktoré sa mi páči→ / s deckami ktoré by mohli byť lepšie:→

(muž, vek približne 33 rokov, pôsobí ako stredoškolský pedagóg a súčasne redaktor televízií Lux, Zemplín a Východ)
- A2: ... mám mám výborné ako ona je výborna speváčka→ / čierny hlas→ / fakt ako→ nezabudol som na to→ urobím to→ akonáhle budem mať čas budem mať voľno tak ti to napálím↓

(muž, vek približne 30 rokov, študent VŠ, ale zrejme pôsobí aj v mediálnej sfére)

Celoslovenskú štandardnú varietu využívajú vo veľkej miere vysokoškolskí aj stredoškolskí študenti, pričom v ich prejavoch možno pozorovať výrazné zastúpenie prvkov niektorých semivariet, hlavne slangu. Napríklad:

- K: no čau jak bolo v škole↓

B: super sme sa nasmiali dneska D. robila jak furt koniny tam na mňa metala ksichtíky a Š. totálne somariny chápeš / ta: ja som sa rehlila a rehlila

Aj pre študentov je však príznačnejšie používanie východoslovenského variantu štandardu:

- S1: *proste už ani cez nich ne vidim*↓ čiže NIČ↓ *proste musim*→ *robiť toto že DA:t*→ *a šo šovky vybrať hore dole*→ *čo povedala že ňe je dobre lebo keď mam infek'ciju už aj tote šo šovky su nainfikovane*↑ čiže *chapeš*↓ *zase si toto m..da..dám si kvapky a zase sebe infekci'ju dam do 'oči*↓ / *jak ša Tena*↓/

a **hneď ich možem a**

S2: (a) **tote** -----**kovky** *keby si si (kúpila) to drahe*↓ *ňe*↑

S1: *no šak nove lenže pod..počas liečby by som si ich ne'mala chapeš*↓ *ale ja musim nove hneď*→ *po 'tyžni musim nove šo šovky dat*↓ / *tote su v riti chapeš*↓ *hlavna vec že som za nich dala šesto korun*↓

(dve prešovské vysokoškolské študentky)

S východoslovenskou podobou subštandardu sme sa stretli prakticky len vo výrazne súkromných, neoficiálnych prejavoch. Čisto nárečové prejavy sme v skúmanom korpuse nezaznamenali. Ukážka:

- R1: *a kurat do to'pankoch do kra'bičky do to'pankoch vošla* ----- *že mi pošlu naspeť jako: --- lebo to fajne za'klo:piš a teraz maš aj ručku aj* -----↓ *RUČku:↑ lebo take jak o'bedar daco mi po'možeš či u'skladniť do chladničky a von hutori* ----- *ku'puješ*↓ <R2: **smiech**> *a hvári no* -----*še to neprida len to bude zavadzac*↓ / ----- *objed'nala marika take*→ *teraz tote take*→ *fajne i so ze..i ze'lene*↑ *i: take teraz* ----- *mali: u't(i)erky*↓ *take* -----*ove take take*→ *no a dos..docela dobra cena*→ *bulo petnas u'erky za jedenac devedesiat ŠEŠŤ*↓ *no ta no ta ňe*↑ *tak so..a: tak som @ zo'brala tote u't(i)erky*→ *u'tierky som objednala*→ *aj suseda: ona furt by chcela take tote chus'tečky*↓ <*nezrozumiteľná pasáž*> *ta neob'jedna(m/š)*↑ *a PEJC chus'tečky*↑ *take (sklenene) krásne s kvitkami*↓ <*nezrozumiteľná pasáž*> *a s takým strie'borným*→ *co nas šturaš tam s takyma priehrad'kami*→ <R2: **hej hej hej**> *a na šturaš a teraz tote* ----- *položiš na stul*→

Fungovanie variet na, takpovediac, parolovej rovine nám približujú autorky D. Slančová a M. Sokolová: „V konkrétnej komunikačnej situácii hovoriaci ‚nasadí‘ svoj verbálny prejav do jednej z týchto variet. V priebehu komunikácie sa však toto nasadenie môže meniť. Ak hovoriaci strieda vzdialené variety, napr. spisovný jazyk a nárečie, niektorú z variet národného jazyka a iný jazyk, vtedy hovoríme o prepnutí kódu (...). Hovoriaci sa však môže v jednotlivých varietách pohybovať kontinuálne, t. j. strieda vo svojom prejave (niekedy aj v rámci jednej repliky) blízke variety a semivariety, napr. štandardnú a spisovnú varietu, štandardnú a subštandardnú varietu, resp. spisovnú či štandardnú varietu a dialekt – vtedy hovoríme o posune v kóde (...)“ (2011, s. 352). Ústrednými pojmami uvedenej citácie sú spojenia *prepnutie kódu* a *posun v kóde* ako pomenovania javov, s ktorými sme sa, prirodzene, stretávali pri horizontálnom pohľade na dialógy aj my. Posuny v kóde sa týkali hlavne celoslovenskej podoby štandardu a jeho východoslovenského variantu alebo východoslovenského variantu štandardu a východoslovenského subštandardu, pričom možno povedať, že takéto javy sú v dialógu menej nápadné a ťažšie spozorovateľné. Prepnutie kódu, týkajúce sa predovšetkým východoslovenského štandardu a nárečia, je už jav výraznejší, evidentnejší. Tak posuny v kóde, ako aj prepínania kódu bývajú podmienené rôznymi extralingválными činiteľmi, napr. psychickým stavom komunikanta, adaptáciou na jazykový prejav komunikačného partnera, témou, komunikačným zámerom atď. (porov. 2011, s. 352). Oba javy sa pomerne koncentrovane i komplikovane vyskytujú, prelínajú a kombinujú v jednom type neinštitucionálneho dialógu, ktorý má v našej typológii (Bodnárová, 2011) pomenovanie rozhovor – zábava. Domnievame sa, že výskum fungovania jednotlivých variet v dialógoch tohto typu by si zaslúžil osobitnú pozornosť; zaiste by to prispelo k lepšej charakterizácii daného typu dialógu. Avšak na tomto mieste sa môžeme obmedziť len na stručný náčrt a interpretáciu niekoľkých prípadov prepínania kódu do nárečia. Komunikanti prechádzajú do nárečia z rôznych príčin a použitie nárečia máva rôzne funkcie (ktoré spravidla vždy „tieňuje“ humor), spozorovali sme najčastejšie tieto:

- a) odľahčenie vážnych až problémových tém (napr. hľadanie životného partnera) alebo negatívnych javov (smrť): *v dnešnej dobe nepreBiraš nevyBiraš / bereš co*

pridze – o: jaky TAky / naj by bul; a tota tam leži umarta; kraľovna to bola ---- co ju na gilotine scali;

b) vyvolanie humoru aspoň formou, keď už obsah reči nie je sám osebe smiešny, nevyvoláva humor: *a marjenka takoj / ci to un je un še poDOba na dakeho / daKEho mi pripomina ten chlap – ňepodoba še na tkáčových↑ - na tkáčových↓ my šicke že HEJ (smiech); v košičiach je dobre divadlo teraz davali producentov ta taka žima tam bula že každý u gerokoch šedzel;*

c) posilnenie pointy (mikro)narácie:

- **Pa:** (...) že kňaz sa rozčuloval že jak je to možné ↑ že: auto busar može isť↑ a ja nemožem ↓ som vlasne / furd @: vrael @: božie slovo: ↑ furd som robil podľa božieho zakona↑ / a autobusar @: robil aj priešupky aj aj tak môže vstúpiť do neba ↓ / a: @ p..svety peter našho hovorí že no ale zoberte si to TAK →/ vy keď ste KÁzali→ každý spal↓ al'e kedz auto busar šofe roval → ka:ždy še modľil ↓
- **Ma:** =he:j ale toto bolo Ine potom čo tak→ omša tam bola ňeviem <**Mj: hej hej**> dajaky talijan tam prišiel a čosi s nim↑ a jak zme išli preč↓ no v aute ňeskutočna ZIma↑ už: @ @ zme akože @ @: našartovali→ už zme VYšli→ už ideme po ceste pomaličky→ lebo ňevedeli sa tam veľmi orien'tovať TRO:šku sa nahrialo ňe↑ už aj zme dychali aj zapol'to penie→ a VTEdy vidí že dajaky ide po ceste aj s gi'tarou↓ oni zastavuju kričia NA:ňho či ho ňebe reme↓ <**viacerí: smiech**> no vyjednávali tam desať minut jeho au..a ot.. a otvorene dvere↓ i: i dve:re i o:kna vše:tko ja hovorim kus (co zme) tu na hráli a (v)on→ ta toto je SAMaritánstvo to na'ozaj že↓ (tu to môže súvisieť aj s citáciou, pozri nižšie);

d) súvisí so zakomponovaním frazémy, resp. nejakej parémie do prehovoru alebo s aktualizáciou frazémy: *ty maš vecej ščesca jak rozumu; jaky taky naj by bul;*

- **FB:** <skok do reči> talia: ni / keď keď je niekto keď je niekto hlupy povie→ taky ši jak tal'ijan↓ ňe ↑
Ma: áno↓
Iv: <smiech> ňe: taky ši jak FIN↓
Ma: <smiech>
FB: taky jak fin ↑ to išče mi ňečul↓ išče→

e) ako prostriedok karikovania (neraz v rámci mikronarácie a v spolupráci s nadávkami a inými prostriedkami) a negatívneho hodnotenia, dehonestácie a degradácie osoby, príp. veci: *čo vas učil MAREČEK↑ - ta praCOVne ale furt chodime na počko / no na počítače lebo / on vrael že on / @ ňebudze s nami šic (tu to môže súvisieť aj s citáciou, resp. parafrázou prejavu niekoho iného); mňa učil Bojko – aj mňa ta to jaky somar / stojky nas učil robic; keď je stare auto ale také maximalne stare jak toto co už z ňoho kol'sa odpaduju tak povieš že to je ŠUNka;*

f) zníženie honoru – nárečie ako „nižší“ vyjadrovací prostriedok, resp. ako prostriedok z nižších vrstiev slovnej zásoby prirodzene do určitej miery degraduje aj predmet, o ktorom sa prostredníctvom nárečia hovorí: *ty budzeš striga; a išče povidž že s adrijanom ta už jakeby mi išla; pal'e co še na bijanke caha;*

g) vyvolanie hyperbolizačného účinku, efektu (pozri príklad o aute v bode e));

h) používa sa vtedy, keď sa hovorí o niečom nereálnom, fiktívnom až absurdnom:

- *kde urobime helovin party↑ - na cinteru ňe↑ - tu bijanka tu ny na draže;*
- *a jak še dostaňem do trebišova mudra;*
- **Iv:** *podme na rande / také urobme že pojdeme štyri hej na rande so štyrmi*
Bia: *hej a koho daniela vezmem*

Iv: *no šak (sluchaj)ce dajakoho Pl'a ňe za minutu mam dzešecich*

Zu: *jaj ivo..ivon spravi(m) iba TOto a už ich mam dzešec;*

i) ako prostriedok irónie: *ta teraz ši to užasne vyšvetľila;*

j) používa sa vtedy, keď sa hovorí o tzv. javoch nízkeho tematizmu, teda keď už sám objekt reči je nízky; v tom prípade vzniká symetria medzi formou a obsahom: *ta gače možeš is kupovac do kulturnoho domu; a:j šak to taki bombard'aky; no ta vy gadžujece;*

- k) slúži na filtrovanie negatívnych emócií, napr. rozčúlenia, hnevu: *joj ta každej blonDYňe budzeme stac*;
- l) používa sa pri citovaní alebo parafrázovaní slov niekoho iného, na základe čoho vzniká predpoklad, že aj originálny prehovor dotyčného odznel v nárečí: *on vravel že on / @ ňebudze s nami šic*;
- m) slúži na vyjadrenie upozornenia, príp. pokarhania: *stojiš na križovatkoj bijanka teraz ňemachruj; jak budete tote klobasy jest' kedz somariny pchace do sebe; tak ši nam toho senatora vybavila* (tu v spojení s iróniou); a tiež rozkazu, pokynu, pobádania:
- **Ma:** to mi treba do školy↓ ticho to budem analy'zovať komunika'ci(j)u ↓ Ticho↓ hutorce↓ akoby sa nič nedialo↓
 - Iv:** budzce šicki cicho↓
 - @ <smiech> ja vam dam diktafon a VY budzece **nahravac**↓
- n) používa sa vo vzťahu k vekovo staršiemu adresátovi: V1: @ s JARku↑ JARka vas dava pozdravic→ / no taže pridze še dakedy porozpravac↓ / a ti:ž hutorela že tam na družstve už ľudze če 'kaju→ za ro'botu→ @: ten gonos že jej hutorel predseda že: dokedy vladze ešči može RObic na učtarni a'e že už: zos rovneho še tam ciskaju↓ <(V4): @hm↓> na jej miesto↓ / <V4: **teraz**→> <zvyšší hlas> hutori že vyročnu schodzu budu mac→ (týmto nárečovým monologizovaným prejavom sa v štvorčlennej komunikačnej skupine obracia hovoriaca V1 (neznáma žena stredného veku) na najstaršiu ženu skupiny V3 (približne vo veku 80 rokov); v replikách adresovaných ostatným účastníkom, svojmu synovi a inej žene vo veku asi 65 rokov, prepína kód a používa východoslovenský variant štandardu).

Poznámky

¹ Korpus textov, ktorý sme skúmali, ešte nepovažujeme za uzavretý a plánujeme ho priebežne dopĺňať dialogickým materiálom z tých oblastí východného Slovenska, ktoré zatiaľ majú v korpuse najnižšie zastúpenie, príp. v ňom celkom absentujú.

² Pretože syntax hovorených prejavov sa vyznačuje množstvom špecifických javov a značnou komplikovanosťou, ktorá by si zaslúžila zvláštnu pozornosť (akú jej venuje napr. O. Müllerová v monografii *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*, 1994), ponechávame ju v tomto príspevku stranou. Tiež si myslíme, že vystihnutie základných črt jednotlivých variet národného jazyka sa bez analýzy syntaktickej roviny zaobíde.

Literatúra

BODNÁROVÁ, M.: K problematike typológie dialógu dospelých. In: 7. študentská vedecká konferencia: zborník príspevkov. Eds. M. Chovanec – J. Šipko. Prešov: Prešovská univerzita, 2011 (19 s., v tlači).

BOSÁK, J.: Dialekty a sociolekty. In: *Studia Academica Slovaca*. 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Zost. J. Mlacek. Bratislava: Stimul, 1996, s. 25 – 30.

BUFFA, F.: O nárečovej lexike a jej rozvrstvení. In: *Dialektologický zborník I. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17. – 19. apríla 1975*. Bratislava: SPN, 1980, s. 77 – 81.

BUFFA, F.: *Slovník šarišských nárečí*. Prešov: Náuka, 2004.

IMRICHOVÁ, M.: Osobitosti súčasnej tínedžerskej lexiky. In: *Slovo o slove*. Roč. 13. Prešov: PF PU, 2007, s. 155 – 160.

HOCHÉL, B.: *Slovník slovenského slangu*. Bratislava: Hevi, 1993.

HORECKÝ, J.: Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. *Slovenská reč*, 44, 1979, s. 221 – 227.

- Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 6. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 2007.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 4., dopl. a uprav. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda, 2003.
- MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava: SPN, 1985.
- MURÁNSKY, J.: Výslovnosť Ľ – l v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách. In: Jazykovedné štúdie. XI. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1971, s. 232 – 240.
- MURÁNSKY, J.: Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Bardejove. In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 20. Red. I. Michnovič. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 319 – 336.
- MURÁNSKY, J.: Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Trebišove. In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 24. Red. I. Michnovič. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1982, s. 217 – 235.
- MURÁNSKY, J.: Hovorená podoba slovenčiny na východnom Slovensku. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 6. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 2007, s. 61 – 73.
- MÚCSKOVÁ, G.: Nárečie a spisovný jazyk v hovorených prejavoch príslušníkov strednej a mladej generácie. In: Nárečia a národný jazyk. Bratislava: 1999, s. 267 – 276.
- MÜLLEROVÁ, O.: Mluvený text a jeho syntaktická výstavba. Praha: Academia, 1994.
- ODALOŠ, P.: Sociolekt mladých ľudí v Banskej Bystrici. In: Sociolingvistika a areálová lingvistiká. Sociolinguistica Slovaca. 2. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 1996, s. 64 – 81.
- PATRÁŠ, V.: Sociolingvistický profil bežnej hovorenej komunikácie v Banskej Bystrici (90. roky). In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Ed. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda, 1995, s. 119 – 131.
- PECIAR, Š.: Jazykové prostriedky hovorového štýlu spisovnej slovenčiny. Jazykovedné štúdie. 8. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 42 – 70.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: Výskum podoby hovorenej komunikácie na východnom Slovensku. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Eds. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: VEDA, 1995, s. 132 – 143.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: Návrat k varietám hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku po pätnástich rokoch. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť M. Sokolovej. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2011, s. 341 – 357.
- SOKOLOVÁ, M.: České kontaktné javy v slovenčine. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Eds. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: VEDA, 1995, s. 188 – 206.

Abstract

Das Ziel des Beitrages ist es die Kommunikation unter den Erwachsenen in der Ostslowakei im Hinblick auf die Stratifikation der Nationalsprache zu charakterisieren. Der Aufsatz versucht es aufgrund einer Analyse von insgesamt 75 Dialogen auszuführen. Dabei wird die Vorstellung übernommen, die, ausgehend von J. Horecký (1979), in ihren Arbeiten D. Slančová und M. Sokolová (1995, 2011) präsentieren. Der Schwerpunkt der Forschung liegt auf der Analyse der auffälligsten phonetischen, morphologischen und lexikalischen Phänomene innerhalb der spontanen Unterhaltungen. Im Hauptteil des Beitrages werden die Forschungsergebnisse systematisch und vertikal (typische Bestandteile von einzelnen Varietäten), im Schlussteil horizontal (Gültigkeit einzelner Varietäten in konkreten Dialogen) dargelegt.